

tásával, mondjuk a lepedők színével, elhelyezésük magasságával volt bajuk. Nem a technikával volt gond, s csak kevesen morogtak a Central Park megszenteltetéséért. Az ellenvetések többsége jóval mélyebbre ment, valójában a modern művészet központi filozófiai problémáját érintette. „Ez mitől művészet?” – kérdezték a kétkedők. Könnyű elképzelni a vájt fülű sznobokat, amint fejüket csóválják ekkora kulturális naivitás hallatán. Pedig a kérdés jogos, és nagyon komoly, tehát mindenkor választ érdemel.

BARRY GEWEN

Kepes János fordítása

A SCHILLER-ÉV TÖRTÉNETI- POLITIKAI IRODALMA

2005 őszén Németországban meghirdették a „Schiller-év 2005” programot, melyre a kiadók alaposan felkészültek. Szinte megszámlálhatatlan Schillerrel kapcsolatos kiadvány látott napvilágot az utóbbi években. Kérdés, hogy közülük tudományos szempontból – s szűkebben a történeti, politikai érdeklődésük számára – mi tekinthető fontosnak.

Mindenekelőtt emlékeztetnünk kell arra, hogy a nyugatnémet társadalom még mindig nem jutott túl a klasszikusoknak az 1960-as években kitört válságán, ami Schiller megítélését erősen érintette, hiszen a klasszikusok bírálata a színházakban volt a legkeményebb, tehát nem kímélte a drámaíró Schillert sem. Értelmezhetjük-e a német nyomtatott sajtó „Schiller-évé” a klasszikus Schiller visszanyerését célzó próbálkozásnak?

Efféle reneszánszhoz először is az kell, hogy a művek hozzáférhetők legyenek. Erre ma nem lehet panasz – négy kommentált Schiller-kiadás is van a piacon. A Deutscher Klassiker Verlag „frankfurti kiadása” minden egyes műhöz nemcsak történeti magyarázatokat fűz, hanem a hatástörténetet is bemutatja, továbbá két kö-

tetben közreadja Schiller leveleinek közel a felét – s ez már jó alap lehet Schiller társadalmi környezetének feltárásához. A frankfurtival szinte egyidőben indult útjára az NDK-ban, az Aufbau Verlagnál a „berlini kiadás”, melynek kommentárjai ugyancsak bőségesen foglalkoznak a társadalomtörténeti vonatkozásokkal. Ez a sorozat még nem fejeződött be, akárcsak a még a hatvanas (!) években elkezdett „nemzeti kiadás”, amely Schiller teljes hagyatékát és valamennyi levelét felöleli.

Last but not least, a „müncheni kiadás”, mely már negyven éve a legelterjedtebb tudományos kiadás, most zsebkönyv formátumban is megjelent: mindössze öt kötetbe sűrítve Schiller „összes műveit”. A germanisták újabb nemzedéke adta ki az évforduló tiszteletére rövid aktuális kommentárokkal – de megőrizve a szövegkiadás oldalszámozását. Az utolsó kötet kiegészült Schiller orvostudományi disszertációjának latin szövegével (s annak új fordításával), továbbá egy terjedelmes fogalommutatóval. Nagyszerű szerkesztői teljesítmény! Mégis épp ez a könyvfedelek közé már alig szorítható, kis híján 1400 oldalas kötet veti fel a kérdést, tulajdonképpen milyen terjedelmű is legyen egy Schiller-összkiadás. A mai kiadások mind azzal kérkednek, hogy Schiller „összes művét” nyújtják az olvasónak – s a mai nyomdatechnikának hála ez egy jobb ebéd árértékű kötetben már meg is kapható. De nincs-e köztük túl sok mellékes szöveg? Miért nincs egy háromkötetes Schiller-válogatás? Hiszen a korábbi évfordulók kínálatában volt még „Schiller egy kötetben”.

Az irodalomtörténeti piacon új műfaj az egy-egy szerzőről összeállított „kézikönyv”. Most már van Schiller-kézikönyv is – ami az előrehaladott kutatás bizonyossága. Tematikai gazdagságában 1998 óta felülmúlhatatlan a Kröner Verlag *Schiller-kézikönyve*: összeállítója és több részének szerzője is Helmut Koopmann, a zseniális bevezető Schiller-jellemzés Terence J. Reed munkája. A *Companion to the Works of Friedrich Schiller* 2005-ben jelent meg Steven Martinson szerkesztésében, amelyben angolszász és német szerzők tanulságos áttekin-

tést nyújtanak Schiller és legfontosabb művei aktuális értelmezéseiről. A Metzler-Verlag *Schiller-kézikönyve*, melyet Matthias Luserke-Jaqui szerkesztett, a művekbe való bevezetésre összpontosít: tájékoztat keletkezésükről, tartalmukról és hatásukról, az értelmezésekről, a forrásokról és a különböző kiadásokról, valamint a szerző irodalomról. Rendszerességét tekintve vele egy sorba állítható Michael Hofmann „munkakönyve”, mely nemcsak rendszerezett bevezetőket nyújt a művekbe (néhány ugyan indoklás nélkül kimarad), hanem felvázolja az életrajzot és Schiller „korának áramlatait” is. Kétségtelen előnye, hogy valamennyi kommentár ugyanattól a szerzőtől való, aki amellett érvel, hogy Schiller a felvilágosodás készei, kritikai önvizsgálatra hajló szakaszának a képviselőjeként értelmezendő. Itt kell megemlítenünk a nemzeti kiadás szerkesztőjének, Norbert Oellersnek a legújabb Schiller-könyvét is, mely ugyancsak „az életmű átfogó monográfiája”, és felépítése is hasonló.

Gero von Wilpert 1959-ben állította össze Schiller életútjának krónikáját, amely azóta is használatos, most pedig újra kiadták. Karin Wais viszont egy újabb optimumot valósított meg e téren: három szinkron oszlopban közli Schiller tartózkodási helyét, életét és műveit lehetőleg napról napra, a levelekből vett gyakori idézetekkel és számos keresztthivatkozással.

A Schiller-életrajz széles mezején Peter-André Alt opus magnuma olyan mű, mely információgazdagságával minden kívánalmat kielégít: több mint 1400 oldalon, ambiciózus irodalom- és politikatörténeti kitérőkkel és felfogatosan dokumentálva árnyalt intellektuális életrajzzal szolgál, melynek egyes fejezetei azonban alig kapcsolódnak egymáshoz. Schiller nem személy, hanem az erudíció tárgya. Csak hála illeti a kiadót, hogy a szerzőnek lehetőséget adott arra, hogy Schiller műveire vonatkozó tudását a „Beck-Wissen” sorozatban 150 oldalon összegezze.

Az ismert életrajzíró Sigrid Damm nem igazán meri megközelíteni a nagy Schiller műveit, akiről oly sokszor hallott Thüringiában leélt ifjú éveiben. Inkább megmarad a hagyomá-

nyos értékeléseknél és saját szubjektív stílusánál – beleértve a bekezdések sajátos alakítását. Viszont rendkívül vonzó feladat számára, amire igen jól fel is készült, hogy bejárja Schiller mindennapjainak tájait. Itt önálló felfedezésekre képes, és hatásosan tájékoztatja az olvasót például a Goethe-hoz fűződő viszony ingadozásáról vagy a Schiller család történetéről,

kissé a háttérbe szorulnak; Ursula Naumann felkészülten, stílusosan és tapintatosan meséli el Schiller viszonyát a Von Lengfeld nővérekhez; végül pedig Albrecht Schöne kutatása – Schiller koponyája a XIX. és XX. században – az utóélet egy különös fejezetét tárja elénk.

Rüdiger Safranski könyve *Friedrich Schiller, avagy a német idealizmus fel-*

Götz-Lothar Darsow berlini doktori disszertációja. Figyelemre méltó értelmezése szerint Schiller az a zseniális író és drámaíró, akinek életművében – a kései történetírói munkák kivételével – bekövetkezett a reflexív modernitás németországi áttörése. Különösen meggyőző, ahogyan a szerző – például az elméleti írásokról szóló, VI. fejezetben – beilleszti Schil-

Friedrich Schiller:
Sämtliche Werke in 5 Bänden
(Auf der Grundlage der Textedition von Herbert G. Göpfert herausgegeben von Peter-André Alt, Albert Meier und Wolfgang Riedel.) Carl Hanser Verlag und Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 2004.

Friedrich Schiller:
Werke und Briefe in zwölf Bänden
(Herausgegeben von Otto Dann u. a.) Deutscher Klassiker Verlag, Frankfurt am Main, 1988-2004.

Friedrich Schiller:
Sämtliche Werke in zehn Bänden
(Herausgegeben von Hans-Günther Thalheim u. a.) Aufbau Verlag, Berlin, 1980-tól.

Die Schiller Chronik
(Von Karin Wais unter Mitwirkung von Rose Unterberger.) Insel Verlag, Frankfurt am Main – Leipzig, 2005. 383 old.

Schiller-Handbuch
(Herausgegeben von Helmut Koopmann in Zusammenarbeit mit der Deutschen Schillergesellschaft Marbach.) Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1998. 966 old.

Schiller-Handbuch. Leben – Werk – Wirkung
(Herausgegeben von Matthias Luserke-Jaqui unter Mitarbeit von Grit Dommies.) Verlag J. B. Metzler, Stuttgart, 2005. 651 old.

Schiller als Historiker
(Herausgegeben von Otto Dann, Norbert Oellers

und Ernst Osterkamp.) Verlag J. B. Metzler, Stuttgart-Weimar, 1995. 341 old.

Schiller im Gespräch der Wissenschaften
(Herausgegeben von Klaus Manger und Gottfried Willems.) Universitätsverlag Winter, Heidelberg, 2005. 170 old.

Alt, Peter-André: *Schiller. Leben – Werk – Zeit*
Verlag C. H. Beck, München, 2000. 2 köt., 737 és 686 old.; *Friedrich Schiller.* Verlag C. H. Beck, München, 2004. 128 old.

Damm, Sigrid:
Das Leben des Friedrich Schiller Eine Wanderung.
Insel Verlag, Frankfurt am Main – Leipzig, 2004. 500 old.

különösen ami a költő anyját illeti, aki vel mindedig alig foglalkoztak.

Szimmel láthatóan Marie Haller-Nevermann is a közelgő Schiller-emlékvé készítette arra, hogy bedolgozza magát Schiller élet- és hatástörténetének témájába. Változatosan felépített, bár gyakran problematikus szövegét gazdag képanyaggal – díszkiadás jelleggel – az Aufbau Verlag adta ki. Érezhető igyekezete, hogy Schillert megtartsa a XXI. század számára is a klasszikusok között. Jól tette, hogy bevonta a munkába a Schiller-kutatás egyik doyenjét, Walter Müller-Seidelt, aki a *Schiller érdekessége* című szuverén esszéjével járult hozzá a kötethez.

A speciális tematikájú életrajzi tanulmányok sokaságából minőségét tekintve három munka emelkedik ki: Friedrich Dieckmann, a szász kulturális régió kiváló ismerője a költő ifjúságával foglalkozó életrajzában a levelekből vett idézetek sokaságával világítja meg a korai drámák társadalmi-kulturális közegét, továbbá szászországi éveinek barátságkultuszát – sajnos a politikai összefüggések emiatt

találása címmel a Schiller-év bestsellere lett Németországban. Ez is Schiller-életrajz, de annál sokkal több, mert Schiller jelentőségének újfajta szemléletét kínálja. Safranski belülről teszi megérthetővé Schiller intellektuális fejlődését a Klopstock-élménytől és az orvosilag és filozófiailag megalapozott antropológia elsajátításától kezdve addig a központi szerepig, amelyet az 1780-es években Jénában, a német idealizmus kialakításában játszott. Safranski Schillernek a beteg testen győzedelmeskedő szellem gondolatára épülő ethosát is idealizmusa kifejeződésének tekinti. Olyan életrajzot írt, amelyből megérthető, miért tett Schiller oly nagy benyomást kortársaira, de az utókorra is. Ezt még kiegészíthetjük azzal, hogy Birgit Sandkaulen jénai filozófus a *Schiller a tudományok dialógusában* c. kötetben (*Schiller im Gespräch der Wissenschaften*. 27–55. old.) Safranskitól eltérően Schiller esztétikájának alapvetően politikai jellegét is világossá tette.

Még a Schiller-év kiváltotta konjunktúrát megelőzően jelent meg

ler művét kora politikai és társadalmi-kulturális problémafelvetéseinek összefüggésébe.

Végül egy sor társadalomtörténeti szakmunkát kell megemlítenünk. Stephan Füssel, a mai könyvészet egyik vezető képviselője monográfiát jelentetett meg *Schiller és kiadói* címmel. Alapos kutatásaira támaszkodva tárgyalja Schiller üzleti kapcsolatait a mannheimi Schwan, a lipcsei Crusius és Göschen, a stuttgarti Cotta, valamint a berlini Unger kiadóval – az 1800 körüli időszak jószerével paradigmikus németországi kiadóival, amelyeknek újító tevékenysége nélkül aligha érthető meg Schiller és a kor irodalma.

A „Schiller és a jog” témáját a jubileumi évben főleg a büntetőjogászok elevenítették fel, hiszen az ő szakmai szemszögükből Schiller művei az érdekes esetek sokaságával szolgálnak. Klaus Lüderssen frankfurti büntetőjogász tanulmánya a szerzőnek Schiller drámáiról nyert személyes élményeit összekapcsolja a jog, különösen pedig a büntetőjog fejlődéséről tett megállapításokkal. Elemzése a

drámákra összpontosít, bemutatva a bennük megjelenő különböző jogi helyzeteket és dimenziókat. A jog és az irodalom viszonyát fejtegető izgalmas érvelése a jognak mint „az elismerés művészetének” felfogására irányul, s ebben Schillerre is hivatkozhat. Jénai kollégája, Udo Ebert pedig az alkotmányjog bevonásával világítja meg, milyen ilheto forrás lehet Schiller

old.) viszont azokat a kihívásokat is bemutatja, amelyek Schiller történeti gondolkodását a második szakaszban, a francia forradalom tapasztalata után érték.

Mit hozott hát a Schiller-év a történeti-politikai kutatásnak?

Először is kiváló feltételeket a további kutatásnak – az összkiadások, kézikönyvek és referenciamunkák te-

folyó aktuális diskurzusok összefüggésében.

Utólag elmondható, hogy a Schiller-év nem egy kényszerű köteleesség letudása volt. Éppenséggel a Schillerről való gondolkodás megélnkülését jelzik a tanulmánygyűjtemények is, mint többek közt az *Euphorion* c. folyóirat Wolfgang Adam szerkesztette Schiller-száma, a jénai egyetemi előadás-

Darsow, Götz-Lothar: *Friedrich Schiller*
Verlag J. B. Metzler, Stuttgart-Wien, 2000. 261 old.

Dieckmann, Friedrich:
„Diesen Kuss der ganzen Welt!”
Der junge Mann Schiller
Insel Verlag, Frankfurt am Main – Leipzig, 2005. 450 old.

Füssel, Stephan:
Schiller und seine Verleger
Insel Verlag, Frankfurt am Main – Leipzig, 2005. 354 old., 41 kép.

Naumann, Ursula: *Schiller, Lotte und Line*
Eine klassische Dreiecksgeschichte
Insel Verlag, Frankfurt am Main – Leipzig, 2004. 196 old. + képek

Haller-Neveermann, Marie: *Friedrich Schiller*
Ich kann nicht Fürstendiener sein
Eine Biographie
(Mit einem Nachwort von Walter Müller-Seidel.)
Aufbau-Verlag, Berlin, 2004. 304 old., 156 színes kép.

Hofmann, Michael:
Schiller. Epoche – Werk – Wirkung
Verlag C. H. Beck, München, 2003. 216 old.

Lüderssen, Klaus:
„Dass nicht der Nutzen des Staats Euch als Gerechtigkeit erscheine”. *Schiller und das Recht*
Frankfurt am Main – Leipzig, 2005. 222 old.

Oellers, Norbert: *Schiller*
Elend der Geschichte, Glanz der Kunst

Philipp Reclam jun., Stuttgart, 2005. 520 old., 38 kép

Prüfer, Thomas:
Die Bildung der Geschichte
Friedrich Schiller und die Anfänge der modernen Geschichtswissenschaft
Böhlau Verlag, Köln-Weimar-Wien, 2002. 392 old. (Beiträge zur Geschichtskultur 24)

Safranski, Rüdiger:
Friedrich Schiller oder Die Erfindung des Deutschen Idealismus
Carl Hanser Verlag, München-Wien, 2004. 560 old.

Schöne, Albrecht:
Schillers Schädel
Verlag C. H. Beck, München, 2002. 110 old.

a jogászok számára – már ha ellen tudnak állni a kisértésnek, hogy jogász szempontról kisajátítsák (*Schiller im Gespräch*. 139–169. old.).

Miután már két nagy összkiadásban is kommentár tárgya Schiller történetírói munkája, többen is belevágtak annak kutatásába, mi volt számára a történelem és a történetírás jelentősége. A *Schiller mint történész* címmel 1993-ban megrendezett interdiszciplináris szimpózium nyomán a Schiller-kutatás egy újabb súlypontja jött létre. Hamarosan – egy évszázadnyi szünet után – ismét aktuális kommentárok állnak majd rendelkezésre Schiller történeti munkáiról Otto Dann, Waltraud Hagen és Thomas Prüfer tollából. Prüfer kölni disszertációja különben a schilleri történetírás első szakaszát a német kései felvilágosodás összefüggésében a tudományt és a művészetet összekötő, önálló művelődésfogalom megnyilvánulásaként értelmezte (*Schiller als Historiker*. 69–75. old.); Wolfgang Riedel (*Münchener összkiadás*. V. köt., 1260 skk. old.) és Otto Dann (*Frankfurti összkiadás*. VII. köt., 749–755.

rén még sosem volt ily kedvező a helyzet –, s ne feledkezzünk meg a hagyatékokat gondozó, ma már könnyen hozzáférhető marbachi és weimari intézményekről sem. Az is leszögezhető továbbá, hogy Schiller megítélésében véget ért a klasszikusok kultuszának és a nemzeti kulturális elfogultságnak a kora. De mintha a klasszikusok lerombolásának szakaszán is túljutottunk volna – és Schiller nem került leselejtezésre. Szemmel látható, hogy ma igény van Schiller új megismerésére és megítélésére, s már rendelkezésünkre áll ennek az új megítélésnek néhány építőeleme is: a reflexív modernitás fogalma, illetve az idealizmus és az érvényesülő jogi kultúra új értelmezései.

Történészként utalhatok arra, hogy Schiller ismét érdekes lett a politikai művelődéstörténetről, a civil társadalmak és a nemzeti kultúrák kibontakozásáról, a nemek és a nemzedékek egymással szembeni viselkedéséről, valamint a modern historizmus formáiról – az emberiség és a nemzet, a haladás és a forradalom ambivalenssé vált fogalmainak fényében –

kat tartalmazó, már említett *Schiller a tudományok dialógusában* c. kötet vagy az *Études Germaniques* 60. évfolyamának *Friedrich Schiller. 200e anniversaire de sa mort. Histoire et historiographie* címmel kiadott 4. száma.